

Сенка Ковач

ЖИВА ТРАДИЦИЈА У АФРИЧКОЈ УРБАНОЈ СРЕДИНИ

— на примеру Дакара —

Процес урбанизације у Западној Африци почиње у колонијалном периоду или у време стицања независности. По степену урбанизације, Африка је на последњем месту међу континентима. Са једним изузетком урбани центри Западне Африке ограничени су на приморску зону. Феномен град — главни град (*ville capitale*) карактеристичан је за земље Западне Африке¹.

На примеру Дакара желела сам да утврдим колико су европски утицаји видни у његовој материјалној култури (одевању, становању и исхрани), с једне стране, а колико су се, с друге стране, очували традиционални, афрички.

Почев од XV века Дакар упознаје европску културу преко колонијалних освајача: Португалаца, Холанђана, Енглеза и Француза. Има, међутим, и наших грађана који овамо долазе.

Још 1928. године до Дакара је стигао књижевник Растко Петровић и овако описао његове улице: „Идем у црначке улице, чије су куће као у нашој Палилули, једносратне, окречене и са дубоким двориштима по којима гамиже свет црне деце и жена. Не, Дакар није још Африка, није сасвим, није никако за мога пријатеља, који је познаје дивљу какву ми је обећава, али за мене је ово ипак оно што нисам никада раније видео и што је блиско ономе о чему сам сањао“².

Расположива грађа, пре свега путописна и ликовна, даје податке о одећи већ крајем XIX века. Центар француске администрације налазио се на острву Горе у непосредној близини Дакара. На острву је био велики број „сигнаре“ (госпођа), мулаткиња које су биле везане за француске господаре. Оне су се по одећи издвајале од осталог становништва. Носиле су хаљине европског кроја и карактеристичну капу од мадраса. Жене осталих слојева носиле су прегачу која је покривала бедра или горњи део тела и преко ње „бубу“, широку хаљину која је допирала до колена. У мушкој одећи видан је утицај арапске одеће у кроју и називима одевних предмета („сабадор“, „браје“, „ча-

¹ G. Breese, *Urbanisation et tradition*, Paris 1969, 43—44.

² Р. Петровић, *Путописи*, Београд 1966, 202.

је“). Сенегал је од X века имао живе економске и културне везе са арапским светом.

Почетком XX века Дакар постаје центар целе Западне Африке. Са француским стручњацима долазе и њихове жене и „сигнаре“ не-стају из културног живота земље. Анализа ликовних извора показује да у одећи није било битнијих промена. Функција појединих делова одеће била је да означи разлике у животном добу. Може се говорити о функцији националне или регионалне припадности, која се испољава у употреби накита, специфичностима у начину чешљања и покривању главе.

У мушкој одећи прихваћени су само неки делови европске одеће (шенир, тропски шлем или панталоне). Већи утицај европског начина одевања карактеристичан је за јужни део Сенегала, Казаманс, где је европски, односно мисионарски утицај био већи.

У трећем анализираном периоду, у коме је извршено истраживање, 1981—1982. године, у женској одећи се упоредо са традиционалним костимом јавља и одећа европског кроја. Од традиционалне одеће носи се: „бубу“, „камисол“, „ананго“, „марињер“ и „тај-бас“. Осим тога, заступљене су хаљине европског кроја и цинс одећа. Млади облаче европску одећу у школи и као радну одећу, а традиционалну — приликом породичних свечаности.

Мушкарци носе традиционалну одећу: „бубу“, „сабадор“, „чаје“, „комплет браје“ и савремену одећу. Старији мушкарци носе традиционалну одећу, а на глави плетену капу или црвени фес. На ногама носе „бабуш“ (папуче) или јапанке.

У савременој мушкој одећи, поред практичне функције, изражена је и функција националне припадности. У Дакару се запажа утицај културе Волоф. Њихов бубу се по материјалу, богатом везу и дужини разликује од истог одевног предмета припадника другог народа.

Pierre Fougeyrola је обавио анкету у Дакару и у мањем месту Тиес, која је требала да покаже колико је и у којим приликама заступљена европска и афричка одећа. Његово истраживање у Дакару је показало да 25% мушкараца носи афричку одећу, 29% европску, а 46% и једну и другу врсту одеће. Они који су се определили за традиционалну одећу наводили су традиционалне и религиозне разлоге. За европску одећу опредељивали су се због личне удобности. Они који су се опредељивали и за једну и за другу врсту одеће, чинили су то због тога што им је европска одећа била удобнија на радном месту, док су се у кругу породице и приликом религиозних церемонија пријатније осећали у традиционалној одећи. За оба типа одеће и за искључиво европску одећу опредељивали су се мушкарци до 35. године, док су се за афрички начин одевања опредељивали људи преко те старосне границе. Исто истраживање обављено у месту Тиес показало је да се процентуално мали број становништва определио за европску одећу, за разлику од Дакара, где је то типична појава.⁴

³ Истраживања која сам обавила у Дакару током 1981—1982. године.

⁴ P. Fougeyrolas, *Le devenir des valeurs*, Dakar en devenir, Dakar 1970.

И за савремени период карактеристично је да и мушкарци и жене носе талисмане „грис-грис“. Верују да их штите од болова и злих утицаја. Носе их на глави, око врата, руку, појаса и ногу.

Већ крајем XIX века традиционално афричко станиште „каза“ (кућа са сламеним кровом) уступа место грађевинама од тврђег материјала. Крајем XIX века настао је најстарији део града *Dakar—ville*, где су биле концентрисане све административне и комерцијалне активности земље. Почетком XX века, за време велике епидемије куге, формиран је карантин на простору данашње *Medine*. У том делу данас живи афричко становништво и он је у великом контрасту са центром града. Трећи део је најурбанизованија зона Дакара *Grand-Dakar* у којој живи половина дакарске популације. Ту су резиденцијални делови *Fann* и *Pointe E*, у којима живе Европљани и богати Африканци, као и насеља *SIKAP*, у којима живи афричко становништво. То су типска станишта чија су пространа дворишта искоришћена за потребе проширене породице. У том делу налазе се и највећа острва предграђа. Гранд-Дакар има 600.000 становника, а 50% је млађе од 20 година.

У Дакару је видан конфликт између руралне и урбане културе. То се односи на изглед појединих делова града и функцију појединих делова станишта. Условно се може говорити о две врсте станишта: европском и афричком типу. У европском типу живи по једно домаћинство, а у афричком — више домаћинстава.

Carree africaines значи ограђени простор са више станишта у којима живе чланови проширене породице или домаћинства која не припадају истој великој породици или етносу⁵.

Конструкције које се налазе у кареу могу бити од различитог материјала, али, без обзира на то, станиште је изграђено тако да задовољава потребе проширене породице. Станиште има две до пет просторија. Централна просторија служи за дневни боравак домаћина, а са сваке стране налазе се једна или две собе за жене и децу. У Сенегалу је дозвољена полигамија. Мушкарац може имати највише четири жене, с тим што се приликом склапања првог брака мора изјаснити да ли ће имати једну или више жена. Касније нема право да легално доведе још коју жену.

За целу суданску зону карактеристично је веровање да је земља власништво духова који су ту живели док се човек није населио. При грађењу куће водило се рачуна не само да се одабере право место за становање већ и да се осигура наклоност духова који ту живе. Њима су приношене извесне жртве (кисело млеко и каша од проса), чиме су испољаване пријатељске намере⁶. У прошлости Волоф су бирали место за становање у одређени дан — среду, који се назива „алараба“. На тај дан долазио је грио, који је певао, а за ту прилику припремало се јело „лакх“ од млека и проса. У савремено доба, пре него што се нека породица усели у нову кућу или стан обавезно се врши обред „халуа“. Њиме се проверава да ли је неко место добро за становање

⁵ A. B. Diop, *Société Toucouleur et migration*, Dakar 1965, 133.

⁶ G. J. Duchemin, *La République Lébon et le peuplement actuel*, Etudes sénégalaises, № 1, Dakar, 1949, 297.

или није. Марабу остаје у кући два до четири дана и ако он одреди да то место није добро за становање, жртвује се овца или пиле⁷.

У Дакару се на капијама готово сваке куће и у кући налазе „грис-грис“ талисмани који штите кућу од злих утицаја. Састоје се од неколико кожних или платнених кесица у којима се налазе стихови из Корана, са поруком.

У савремено доба у дворишту кареа домаћин ритуално коље овцу за време празника Табаски (празник овце). Он најпре обави молитву, опере овци ноге (обред ђара), везује је у правцу истока, према Меки и коље⁸.

Функција станишта тесно је повезана са типом породице, организацијом у њој и положајем њених чланова. За Сенегал је карактеристична проширена породица, коју чине муж, једна или више жена и деца из полигамног брака.

У Дакару муж проводи два или три дана са сваком женом (тај обичај се назива „le moote“). Пре него што пређе код друге жене, убичајена је молитва у 18 сати. Жена код које ће муж доћи, припрема оброк за целу породицу. Мушкарци једу одвојено од жена и деце⁹.

Према истраживањима В. Мартин, у стаништима европског типа живи 70% становништва Дакара. У таквом станишту живи једно домаћинство, док је у афричком типу станишта често смештено више домаћинстава¹⁰. У резиденцијалним квартовима Fann и Pointe E свака вила има „казу“. Она је направљена тако што се на четири стуба или шипке постави сламни кров као код казе за становање. „Каза“ може бити подигнута на пространим терасама вила или у двориштима поред базена. Тај простор се користи за одмор.

У Сенегалу је 20—29% популације насељено у урбаним агломерацијама са више од 20.000 становника. Урбанизацију прати и конфликт између урбане и руралне културе¹¹.

Дакар је град контраста. Контраст између модерних грађевина и малих вила у колонијалном стилу, између нових квартова SICAP и предграђа, између супер-маршеа и малих тезги, бана-бана, дају Дакару један необичан и у свему особен стил¹².

На исхрану становника Дакара утицали су многи фактори, како они који спадају у домен културе тако и ван ње. То су: географска средина, клима, флора и фауна. Осим тога, исхрана зависи од привредно-економских услова, социјалне и верске структуре, као и утицаја других народа.

Главна карактеристика сенегалских јела је једно комплетно јело које се састоји од основе (пиринач, просо или нека друга семенаста биљка), која се прелива сосом са месом рибе или нека друга врста меса и поврћа¹³.

⁷ Подаци са терена

⁸ Подаци са терена.

⁹ S. Christian, *Sénégal*, Paris 1980, 153.

¹⁰ A. B. Diop, n. d. 134.

¹¹ G. Breese, n. d. 65.

¹² S. Christian, *Guide de Dakar et du Sénégal*, Dakar 1980, 39.

¹³ S. Biarnès, *La cuisine sénégalaise*, Dakar 1978, 7.

Поред природно-привредних прилика које су утицале на исхрану сеоског и градског становништва, значајан је утицај других народа. До колонијалног периода, Сенегал је одржавао живе економске везе са арапским светом, а од XV века преко Португалаца, Холанђана, Енглеза и Француза продиру нови елементи.

Основу исхране до колонијалног периода чинио је просо, да би у XIX веку, под колонијалним утицајем, почели да се користе пиринач и кикирики.

У колонијалном периоду становници града јели су пиринач, а просо је сматран храном сиромашних. У савремено доба градови су и даље главни потрошачи пиринча, док је улога проса велика у друштвеном животу. Од проса и заслађеног киселог млека припрема се јело „лакх“ (лар), које се конзумира приликом важним момената у животу појединаца и колектива у целини¹⁴.

Нека запажања на терену показују да је исхрана већег дела становништва једнолична и да се састоји од пиринча као главне цереалије и рибе. То јело се понекад припрема и за друга два obroka. Мали број анкетираних користи млеко у својој исхрани. Богатији слојеви користе и европске производе за доручак и вечеру, а у подне се припрема неко традиционално јело. Неке нагле промене у исхрани нису могуће, јер су ограничене економске могућности већине становништва. С друге стране, и традиционалне навике не могу се радикално мењати за кратко време.

Све то потврђује чињеницу да се: „Африканац не односи непријатељски према променама. Његова способност адаптације знак је виталности коју искушења нису успела уништити; та иста виталност омогућила му је да задржи своју особитост и да у свету заузме место које му је дуго било ускраћивано“¹⁵.

¹⁴ R. V. Chi, *Vie de relations au Sénégal*, La circulation des Biens, Mémoires de l' I.F.A.N., Dakar 1978, 71—72.

¹⁵ D. Paulme, *Afričke civilizacije*, Zagreb 1970, 143.

Senka Kovač

TRADITION VIVANTE DANS LE MILIEU URBAIN AFRICAÏN

— *l' exemple Dakar* —

Résumé

En prenant comme exemple la ville de Dakar, j'ai voulu définir combien les influences européennes sont elles visibles dans la culture matérielle d'un côté et de l'autre, combien sont-elles traditionnellement africaines.

Les recherches ont montré que l'on porte les habits européens aussi bien que les habits africains. Les habits européens sont portés dans les bureaux, au travail, alors que les habits traditionnels sont portés lors des cérémonies et dans le milieu familial.

L'habitat est adapté aux besoins de la famille et du mariage polygame. Bien que la ville de Dakar se soit développée depuis sa fondation comme un grand centre urbain. La population a adapté l'habitat à ses besoins. L'exemple d'une telle organisation sont les »carrée africaines«, une aire délimitée par plusieurs habitations qui n'appartiennent pas à un même groupe familial et à une ethnie.

Dakar est une ville de contrastes. Le contraste entre les immeubles modernes et les petites villas de style colonial. Bien que le processus de l'urbanisation dure à Dakar depuis la période coloniale, un mode de vie spécifique a été préservé dans les habitats du type de la carrée.